

METGES I MAQUIS (1947-1949)

Ferran SÁNCHEZ AGUSTÍ

*Desgracia de vencidos es cargar con su afrenta,
padecer el sacrificio y, sobre eso que les nieguen
la razón por arbitrio de la suerte contraria.*
President Manuel Azaña

Josep Pujol Grau (Benissanet, Tarragona, 1902 - Porto Alegre, Brasil, 1966), metge de la Roca del Vallès i comandant de Sanitat a la Columna Roja y Negra, a l'exili exercí a les mines de Buzy i a Carcassone amb el Dr. Joaquim Trias Pujol a la clínica del Dr. Delteil. Del seu pas pels camps de concentració d'Argelers de la Marenda, Bram, Saint Cyprien i Gurs, custodiats per guardians algerians, spahis, senegalesos, escrigué:

"Si Abraham Lincoln hubiese visto el espectáculo, él mismo habría reconocido que la realidad superaba todas sus esperanzas. Los negros tenían carta blanca sobre los blancos. Podían apalear, insultar, robar, acometer a las mujeres a mansalva, cubiertos por la más magnífica de las impunidades. Utilizaban contra nosotros el complejo de inferioridad racial, el odio acumulado en los corazones negros contra el despotismo y la brutalidad de los blancos, el sentimiento instintivo de la revancha y todas las bajas pasiones que actúan en todo hombre y mucho más frecuentemente en las almas primitivas".

En 1945 el Dr. Pujol Grua era secretari de Solidaridad Internacional Antifascista a Toulouse. Quan tornava, segons la policia per reorganitzar la CNT, va ser arrestat al tren Barcelona-Portbou el 20 d'agost de 1946 sota la falsa identitat de "Manuel Jiménez Creus" i sortí de presó el juny de 1947. A Barcelona rebia atenció la seva tuberculosi al Casal del Metge de Catalunya, Via Laietana, 31, però residia al carrer Aragó, 65, 1r, 2^a.

A requeriment seu, el Dr. Joaquim Trias Pujol i el seu fill Ramon Trias Rubiès, llavors estudiant de Medicina, van intervenir a la Clínica Gimbernat, passatge Josep Llovera, 2, el guerriller del Movimiento Libertario Español (MLE) Juan Cazorla Pedrero, murcià, de la FAI de l'Hospitalet de Llobregat, pres durant la guerra a la Model i camp de concentració d'Omells de na Gaia, afectat d'una doble perforació de bala a les anses intestinals (budell prim) produïda el 13 de juny de 1947 en un encontre amb la policia que va tenir per escenari els carrers Tallers, Valldonzella i plaça Bonsuccés, on van matar d'un tret al front Ramon González Sanmartí "el Nano de Granollers", *biberó* voluntari de la 26 Divisió i exlegionari francès. Amb aquest últim estava acusat Cazorla de participar (31/5/1947) en el segrestament del Citroën conduït per Diego Gómez Zurita propietat de l'empresa Saltos y Explotaciones del Montseny a l'avinguda del Generalísimo (Diagonal), utilitzat per executar a les ordres de Pere Adrover, un cop a Roca Umbert C.A. de Granollers, indústria de teixits de cotó que ocupava més de 2.000 obrers on havia treballat González Sanmartí. Van obtenir solament 18.000 pts després de tancar el seu director Joan Vilardebó i 10 empleats més en una habitació guardarrobes i inutilitzar els telèfons. Van fugir efectuant dos trets d'intimidació sense conseqüències.

El Dr. Pujol Grau va retornar a França el 15 de agost de 1947 en una expedició capitanejada pel seu fillol Josep Lluís Facerías (mort el 1957 en una emboscada davant del manicomi de Sant Andreu), José Cazorla (traspasat de mort natural a Caracas), Pere Adrover (afusellat el 1952 a Barcelona), Guillermo Ganuza (mort per la Guàrdia Civil el 1949 a Sant Llorenç Savall) i el guia Francisco Denis "Català" (suïcidat amb una càpsula de cianur el 1949).

Joaquim Trias Pujol

Joaquim Pascual Ramon Trias i Pujol (Badalona, 4/12/1887 - Barcelona, 9/1/1964), llicenciat en Medicina i Farmàcia (1910), a la Guerra del Rif va ser capità a primera línia de foc al capdavant d'una Ambulància Muntada i va atendre el 1916 el capità Francisco Franco Bahamonde d'una perforació de fetge per ràfaga de metralladora; catedràtic de Tècnica Anatòmica de Granada i Saragossa (1918), cap de Cirurgia Clínica a l'Hospital Militar de Carabanchel durant la campanya d'Alhucemas (1921), després d'11 anys, 8 mesos i 6 dies va causar baixa voluntària a l'Exèrcit amb sis medalles (1922).

A Barcelona catedràtic de Terapèutica Quirúrgica (1919) i de Patologia Quirúrgica (1931), degà de la Facultat de Medicina de 1931 a 1938, amb el grau de coronel va ser el comandant en cap de Sanitat de l'Exèrcit de l'Est constituït per les divisions 26, 27, 30, 31, 32, 34, 55, 60, 72.

Quan els rebels entraven per la Diagonal va emprendre el camí de l'exili el Dr. Joaquim Trias Pujol amb l'ambulància que va traslladar fins a Cotlliure l'emblemata de la República Antonio Machado i sa mare amb una fractura de fèmur, morts tots dos a la pensió La Charmante pocs dies després d'aquell hivern injust i inclement de 1939.

Fins que els alemanys no van ocupar el Midi el novembre de 1942, el Dr. Joaquim Trias Pujol exercí en el vice-consolat d'Espanya a Carcassonne. També visità refugiats espanyols i membres de la Résistance a la clínica del Dr. Delteil. Aquest metge, detingut per la Gestapo el 1944, va deixar a Montréal (Aude) una finca forestal a l'Estat Major de l'Agrupació de Guerrillers Espanyols per ajudar al seu finançament mitjançant l'elaboració i venda de carbó vegetal i llenya, combustibles destinats a consum domèstic de les llars i cotxes de gasògen¹.

A partir de 1943 el Dr. Joaquim Trias Pujol es va establir a Andorra la Vella i va obrir a la pairalia de can Rabés la primera clínica que va existir al Principat. Va atendre nombrosos jueus i aviadors aliats fugitius del nazisme gràcies a les xarxes d'evasió aliades especialment de congelacions en les extremitats inferiors agafades creuant els nevats Pirineus. A través de Barcelona, Madrid, Málaga, Casablanca o Gibraltar viatjaven fins a l'Àfrica francesa del Nord o Londres². Els evadits eren visitats a l'hotel Comes i col·laboraven en aquelles tasques els doctors Negui, andorrà, Vilanova, d'Agramunt, Sastre, exalcalde de Tremp i Barcia, agent franquista que no havia acabat la carrera.

En 1947 va tornar el Dr. Joaquim Trias Pujol a Barcelona a instància del ministre de la Governació Blas Pérez, exprofessor de Dret (es coneixien des dels fets d'octubre de 1934), perquè el règim buscava el retorn de figures de categoria per qüestions de prestigi internacional. De 1954 a 1955 va exercir a proposta dels catedràtics exiliats Gárate i Sánchez a la Facultat de Medicina de Mendoza (Cuyo, Argentina). El 1956, superada la depuració perquè va salvar moltes vides com la del bisbe de Vic Joan Perelló, de la mà aperturista de Joaquín Ruiz-Jiménez a la cartera del ministeri d'Educació Nacional, podia tornar a la càtedra de Barcelona però va impedir la seva reincorporació

l'oposició de claustrals com Pere Piulachs, Ramon Arandes i Julio García Sánchez-Lucas per raons professionals i Enrique Lience Durán i Luis Torres Marty per qüestions ideològiques. L'1 de gener de 1958 es va jubilar; el 1963 va patir un accident vascular en un postoperatori i traspassà el 9 de gener de 1964.

L'eminent facultatiu va ser encartat arran de la massiva caiguda entre octubre i desembre de 1949 de les bases guerrilleres del Berguedà (masos Canals de Sant Miquel, Santa Eugènia, Llevacs, Corral del Montsent), Bages (masos Rocaus, Cassassaies, Flequer) mentre a Barcelona es va desarticular pràcticament tot l'entramat urbà del MLE, després d'un trienni d'activisme apoteòsic iniciat el 1947 en què la guerrilla va fer una dotzena d'atemptats polítics, més de 30 cops econòmics amb un botí de dos milions de pessetes i un saldo de 90 morts: 5 assassinats, 6 homicidis involuntaris, 3 falangistes, 1 guàrdia de Franco, 4 guàrdies civils, 4 policies armats, 3 inspectors de policia, 21 guerrillers afusellats, 35 en combat i 6 morts per llei de fugues³.

El Dr. Joaquim Trias Pujol va declarar haver-se vist forçat a intervenir Juan Cazorla el 1947 perquè *"si no le atendía en la debida forma este tenía amigos exaltados que se ocuparían de tomar venganza"*. En la realitat va ser en tot moment conscient de tot allò que feia. El seu fill Ramon Trias Rubiès, llicenciat en Medicina (1950), cirurgia (1966), president del Col·legi Oficial de Metges (1982-1994) i Creu de Sant Jordi (2000) recorda perfectament aquell dia:

"Acompanya'm, hem d'anar a veure una apendicitis aguda", em va dir. Immediatament vam comprovar que es tractava d'una ferida de bala. Tota la clínica, quiròfan inclòs, quan practicàvem l'operació, és a dir, nivell d'asèpsia zero, va estar presa per una sèrie de personatges amb gavardina que concedien a tot el recinte un aire de misteriosa clandestinitat armada. Al sortir em va explicar que allò era un secret professional i personal. Oblida-te'n".

L'humanisme i professionalitat de Joaquim Trias Pujol eren consubstancials a la seva personalitat. Els seus fills Ramon i Joaquina es van entrevistar a Madrid amb un subsecretari de Franco que es deia Luis Carrero Blanco. La prova del general apreci i consideració entre la classe mèdica barcelonina es va reflectir en un manifest avalat per 35 signatures, entre les quals es trobaven condeixebles, col·legues i exalumnes. Alguns eren a més excombatents i

excaptius, però no ho van fer constar ni van sol·licitar la seva llibertat, es van limitar a reiterar (25/12/1949) davant del capità general l'exemplar trajectòria professional d'un company "*y maestro incondicional, personalidad relevante dentro de la Medicina patria y por encima de todo, un hombre intachable*". I van afegir que la intervenció realitzada a requeriment d'un altre metge (el Dr. Pujol Grau) encaixava dintre de les més exigents normes de la deontologia, quedant al marge de tota responsabilitat perquè l'especialista "*no tiene porqué indagar -antes al contrario debe abstenerse, por imperio de la más elemental discreción profesional- sobre la personalidad del enfermo*".

Encapçalava la relació de signants Lorenzo García-Tornel Carros, president del Col·legi Oficial de Metges, director de l'Hospital de la Creu Roja i tinent d'alcalde des de 1939; Joan Puig-Sureda, futur consogre de Joaquim Trias Pujol, passat a zona rebel amb l'escriptor i espia Josep Pla gràcies a uns milicians de la FAI; el cirurgià Joaquim Salarich Torrents, comandant de Sanitat; el catedràtic de Patologia Quirúrgica Pere Piulachs Oliva, excaptiu; Vicenç Carulla Riera, catedràtic de Terapèutica Física, organitzador a Sant Sebastià de l'Hospital General Mola i capità de l'Hospital Militar de Barcelona fins 1941; Jacint Reventós Bordoy, tertulià de *Els Quatre Gats*, director de l'Hospital Militar de Salamanca i de 1939 a 1943 del pavelló d'Infecciosos de l'Hospital Militar de Barcelona; el cordovès catedràtic de Farmacologia Francisco García-Valdecasas Santamaría, del CSIC i cap del Servei Provincial de Transfusions, deixeble del fisiòleg i Cap del Govern Juan Negrín, entre 1965 i 1968 rector de la Universitat de Barcelona i pare de l'exsubdelegada de Madrid, exministra d'Administracions Públiques i diputada popular en 2004 Julia García-Valdecasas; el president de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona Frederic Corominas Pedemonte; Màxim Soriano Jiménez, degà de la Facultat de Medicina; Agustí Pedro Pons, catedràtic de Patologia i Clínica Mèdica, president del Congrés Nacional de Cardiologia i creador d'una fundació per becar llicenciats en Medicina i Música; Pere Nubiola Espinós, catedràtic jubilat d'Obstetrícia i Ginecologia; Francesc Gallart, president de la Societat Internacional de Gastroenterologia; els germans Vilardell Permanyer, Jacint, digestòleg i Josep M., ortopeda; l'eminent comte d'Arruga Hermenegildo Arruga Liró, inventor del mètode *Arruga* per extraure cataractes; el tisiòleg de l'Hospital de Sant Pau Josep Cornudella Capdevila; el catedràtic de Pediatria Pere Martínez García; Joan Gibert Queraltó, catedràtic de Patologia i Clínica Mèdica; Joan Codina Altés, professor auxiliar de Patologia Mèdica; l'uròleg Antoni Puigvert; el fisiòleg Antoni Oriol Anguera; el catedràtic de Dermatologia i Sifiliografia Xavier Vilanova; el neurocirurgià Adolf Ley Gracia; els

endocrinòlegs Miquel Taverna Torm i Cesar Pérez Victoria; el cirurgià Josep Soler Roig; l'angiòleg Ferran Martorell; l'analista Manuel Piera Flo; l'otorrinolaringòleg Josep M. Roca de Vinyals; Josep M. Ramon Escardó; Adolfo Azoy Castañé, del CSIC, Adolf Azoy Alcaide, Antonio Caralps Massó, Alfred Rocha i Francesc Morer Ramon⁵.

Margarita Rubiès Monjonell va suplicar al capità general de Catalunya (22/12/1949) una mesura de magnanimitat per tal que el seu marit Joaquim pogués passar en família l'entrançable festivitat de Nadal entelada per la mort l'any anterior del menor dels seus nou fills atropellat per un tren i poques setmanes abans pel greu accident de la seva filla Joaquina, lesionada al cremar el seu vestit, que requeria les atencions facultatives del seu pare. Al·legà també que la intervenció quirúrgica practicada dos anys i mig abans a un ferit en estat gravíssim que *"resultó ser atracador era una circumstancia que al cabo de 33 años de vida matrimonial estoy segura que lo desconocia de antemano y solo se diese cuenta de su obligación como médico y como cristiano y negligiese -lo que también encaja en su manera de ser- unos trámites no científicos"*.

Però el Dr. Joaquim Trias Pujol no es va poder menjar els torrons a casa. Arrestat el 19 de desembre de 1949, fins el 17 de gener de 1950 no va sortir en llibertat provisional. Consta a l'autor, per boca del manresà Josep Piñol, membre de la infraestructura del MLE a Manresa, caigut a la mateixa redada i per las mateixes dates empresonat, que durant els 28 seus dies de privació de llibertat a la Model el Dr. Joaquim Trias Pujol es va negar a disfrutar de les habituals prebendes que podia suposar exercir a la infermeria i demanà passar a cel·les com un presidiari més.

L'informe de la Dirección General de Seguridad (6/5/50) recordava que havia estat *"teniente coronel rojo"* a la Guerra Civil, també delegat de la Generalitat al Col·legi Oficial de Metges, director de l'Hospital Militar de Vallcarca afiliat al Sindicat Mèdic de la CNT (fet cert perquè així va mantenir l'autoritat entre el personal majoritàriament cenetista) i va fundar amb el Dr. Víctor Manuel Salagary, natural de Tarroja de Segarra (Lleida) la Policia Sanitària Militar de les Milícies Antifeixistes de Sanitat de Guerra a les ordres del *"capitoste separatista"* Dr. Jaume Aiguadé Miró, exalcalde de Barcelona i ministre de Treball i Assistència Social entre maig de 1937 i abril de 1938.

Per a la Dirección General de Seguridad el Dr. Joaquim Trias Pujol observava llavors bona conducta moral però era *"catalanista acérrimo y desafecto"*

completamente a la causa Nacional". Ara bé: quan va ser jutjat, en contumàcia, pel Tribunal de Responsabilidades Políticas el 1940, col·legues seus com Salvador Gil Vernet, Manuel Taure Gómez o Diego Ferrer van formular contra ell i el seu germà Antoni⁶ acusacions de major envergadura com ser "*amigos del miserable Azaña*", "*de ideas extremadamente de izquierdas*" o "*elementos asesores y colaboradores directos de Negrín*", una imputació estesa entre tots aquells metges que van tractar el fisiòleg Negrín⁷ amb anterioritat al Negrín president del Govern de la República.

Defensat pel capità d'Infanteria Caballero Mutilado Permanente Martí Fusté Salvatella seria condemnat (13/12/1952) el Dr. Joaquim Trias Pujol a dos anys de presó en judici celebrat a les dependències del Juzgado Militar Permanente N° 3 de la Rambla Santa Mònica, 29, però no va tornar a presó perquè es va acollir a l'indult (1/5/1952) "*tan generosamente concedido por nuestro insigne Caudillo*" amb motiu del Congrés Eucarístic.

Amb el pagament de la multa imposada pel Tribunal Militar Especial de Espionaje y Otras Actividades Clandestinas presidit pel coronel Luis Pumarola es va arxivar la causa l'11 de gener de 1955 al fer efectiu l'últim termini d'una multa de 50.000 pts, recorreguda i minorada a 35.000 pts, tota una fortuna, satisfeta a raó de 6.000 pts mensuals en fulls de paper d'estat de 500 pts⁸.

Domingo Castells i Mariano Torralba

La caiguda guerrillera en qüestió va arrossegar a presó dos facultatius més que havien visitat altres dos guerrillers. Al carrer Aragó, 590, principal, 1^a, havia atès el Dr. Domingo Castells Batalla (Barcelona, 1903) el guerriller Arquímedes Serrano Ovejas "*de la cuadrilla de José Luis Facerías al que acompañó en varias de las racias efectuadas en otras tantas incursiones desde Francia*" ferit a la cama dreta durant una escaramussa a la frontera el 1947 i mort per la policia durant la redada de novembre de 1949 quan procedien a la seva detenció en un domicili del carrer Navas de Tolosa de Barcelona. El Dr. Castells Batalla, també farmacèutic, "*persona de ideas anarquistas*", detingut el 6 de desembre de 1949, va sortir en llibertat provisional el 17 de gener de 1950. Defensat pel lletrat capità de complement Antonio Vidal Moya i condemnat a dos anys de presó, no tornà a presó perquè es va acollir a l'indult 1/5/1952 i va pagar una multa de 6.000 pts abonades en terminis mensuals de mil pts entre el 2 de gener i el 2 de juny de 1954.

Al carrer Urgell, 153, principal, el Dr. Mariano Torralba Gómez (Calatayud, 1901) havia atès d'una afecció hepàtica José Iglesias Paz (Pujedo, Ourense, 1915), responsable de la Secció Jurídica de l'Interior del MLE, condemnat el 1952 a 30 anys. Per mitjà d'aquest va visitar el guerriller Manuel Guerrero Motas (Medinasidonia, Cádiz, 1914) ferit al costat dret de la regió renal quan s'apropava amb altres guerrillers a buscar menjar a la masia els Casals de Sant Martí (Sant Joan de Torruella, Bages) a mitjan setembre de 1949 i van ser rebuts a escopetades per l'home de la propietària Isidor Crespiera. La policia va atribuir a un mer interès pecuniari per afrontar la seva condició de "*mujeriego en extremo*" la raó que va portar al Dr. Torralba Gómez, responsable tècnic del Dipòsit Judicial de l'Hospital Clínic, a atendre aquell pacient i va senyalar la seva "*conducta amoral*" perquè, a pesar d'haver estat afiliat a UGT durant la guerra no va tenir inconvenient en visitar un militant de la CNT com el guerriller Manuel Guerrero, després d'haver pertanyut abans del Glorioso Movimiento Nacional al partit ultra Renovación Española i haver-se afiliat a FET-JONS el 1939. Detingut el 28 de novembre de 1949, va sortir en llibertat provisional el 24 de novembre de 1950. Defensat pel lletrat Antonio Chivite León, condemnat a dos anys de reclusió, no va tornar a presó perquè s'acollí a l'indult 1/5/1952 i va pagar una multa de 12.000 pts en paper d'estat abonada a raó de mil pessetes mensuals durant dotze mesos des del 2 de gener al 2 de desembre de 1954.

Manuel Guerrero es va ensorrar durant el conegut "*hábil interrogatorio*", va pactar eludir la pena de mort (sortí de presó el 1962) a canvi de cantar infinitud de paradors que van produir l'efecte dominó i van conduir a la banqueta dels acusats més de 40 persones, cinc de les quals van ser passades per les armes el 1952. A la mateixa causa que els doctors Trias, Torralba i Castells van condemnar a dos anys i un dia de presó per activitats clandestines a sis persones més arrestades entre novembre i desembre de 1949. Acollides a l'indult del Congrés Eucarístic (1/5/1952) solament van passar de set mesos a un any tancades i a finals de 1950 totes sis estaven en llibertat provisional. Durant aquest període van estar suspeses de tot càrrec, professió, ofici públic i privades del dret de sufragi encara que no hi hagués massa cites electorals ni gran cosa que votar.

Salvador Granja Porcar (Barcelona, 1917) conegut com "el Niño de la Granja" al Torí de la Barceloneta, jornalero portuari, pescador, contrabandista amb "*varios arrestos gubernativos por ser conocido maleante habitual*", no va fer la guerra per un defecte físic a la cama però havia estat de la CNT, va

passar un temps tancat a la presó de Missions. Coneixia el guerriller Arquímedes Serrano i inicià per aquesta raó la sèrie de contactes amb persones que també acabarien detingudes; Joan Mut Novell (Barcelona, 1895), de la CNT des de 1920, carter de 1916 fins a la seva expulsió el 1940, vocal fundador del Sindicat Autònom de Carters el 1931, casat amb Lluïsa Soriano Saborit, pare de 10 fills, voluntari a la Columna Durruti, agent del SIMP i d'una patrulla de control a la Barceloneta, llavors era administratiu de la mútua Organización Sanitaria Obrera, entitat que "*cobijaba a elementos cenetistas y ácratas*", carrer Casanova, 33. Van estendre certificats de bona persona a favor d'aquest les Germanes de la Clínica Nostra Senyora del Port, la sastreria Royal i el sastre Felipe Sospedra, els doctors Ramon Arandes i José Castellote Fraile; el tresorer d'aquesta mutualitat Ricard Gombau Cabré estava encartat en un altre sumari els dies de autos; Camil Castells Pla (Barcelona, 1907), de la CNT des de 1931, soci d'aquesta entitat mutual, de "*ideas izquierdistas pero no activo*", havia tornat de França el juny de 1944 i fins a l'octubre va penar al Batallón de Trabajadores 75 (Àfrica); Puri Villanueva Blet (Barcelona, 1904) de la CNT des de 1931, Delegada de la Secció Pro-presos de la CNT, de professió camisera "*completamente desafecta, huyó después de la revolución rojo-separatista a Francia*", d'on va tornar el desembre de 1940, va ser defensada pel lletrat Alfred Sanahuja Junqué; Agustí Fora Fornells (Barcelona, 1898), portuari, tinent republicà, havia estat condemnat el 1939 a 15 anys de reclusió por haver exercit durant la guerra de comissari al Cos de Tren, sortí de presó el 1943, havia estat arrestat tres mesos el 1946 per activitats clandestines.

NOTES

1) Doctors com Isidori Querol, Francesc Bosch, Enric Rovira, Víctor Viladrich, Joaquim Viñas o els germans Bellido Golferichs van ser metges de les Forces Franceses de l'Interior. Després van estar en els serveis sanitaris d'aquesta agrupació que va protagonitzar entre l'estiu de 1944 i la primavera de 1945 nombroses infiltracions pels Pirineus en l'anomenada Operació Reconquesta d'Espanya, frustrada per la manca de suport aliat i saldada amb 700 guerrillers presos i 408 morts: 291 guerrillers, 66 militars (la majoria de lleva), 16 agents de la Guàrdia Civil, 10 de la Policia Armada i 25 ciutadans. Recompte publicat per l'autor a "La guerra dels maquis al Pallars", *Àrnica*, núm. 57, Consell Cultural de les Valls d'Àneu, juny 2003.

2) Per saber més sobre aquesta guerra secreta del Pirineu, vegeu de l'autor *Espías, contrabando, maquis y evasión (La II Guerra Mundial en los Pirineos)*, Lleida, Milenio, 2003

3) De l'autor, "El Grupo Tafión" a *Maquis anarquistas. (De los Pirineos a Barcelona)*, inèdit. També algunes referències a *Maquis a Catalunya (De la invasió de la Vall d'Aran a la mort del*

Caracremada), Lleida, Pagès, 1999 i *Maquis y Pirineos (La gran invasión, 1944-1945)*, Lleida, Milenio, 2001

4) Aquesta època de bandolerisme per als uns, resistència per d'altres, recollida pel policia Tomás GIL LLAMAS a *La ley contra el crimen, policías y maleantes frente a frente*, Barcelona, Pulcra, 1956, inspirà relats anònims com JOSÉ FRANCISCO, *Habla mi conciencia*, Barcelona, Acerbo, 1955 i Mauricio PRIETO, *Las escuelas terroristas de Toulouse*, Barcelona, Rodegar, 1965, novel·les com la del policia Tomás SALVADOR, *Los atracadores*, Barcelona, Luis de Caralt, 1955 i films com *El cerco* (Miquel Iglesias Bonns, 1955), *A tiro limpio* (Francisco Pérez Dolz, 1961) i *Los atracadores* (Francesc Rovira Beleta, 1961).

5) Algunes notes biogràfiques d'aquesta relació provenen de Jacint CORBELLA - Josep M. CALBET, *Diccionari biogràfic de Metges Catalans*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1981-1983

6) El seu germà Antoni, pare de l'economista i polític convergent Ramon Trias Fargas, catedràtic de Patologia Quirúrgica, peoner en Neurocirurgia i Cirurgia Vasculat, va fundar l'Escola d'Infermeres de la Generalitat. Tan catalanista com el seu germà, va estar pres al buc Uruguay pels fets d'octubre de 1934. A l'exili exercí a la Universitat de Bogotá, a partir de 1954 va poder tornar de visita a la seva terra nadiua i va morir als 78 anys el 1970. Per saber més sobre ambdós germans, les biografies d'Alfons FERNÁNDEZ SABATÉ a *Barcelona y la Sociedad Española de Cirugía Ortopédica y Traumatología, 1936-2002*, Madrid, Medical & Marketing Communications, 2003.

7) Per saber més sobre Negrín, Francisco GARCÍA VALDECASAS, "El professor Juan Negrín", *Gimbernat* (II), IX Congrés d'Història de la Medicina Catalana, BIANES, 1996. També la biografia de Negrín escrita per l'historiador, alcalde de València el 23-F, diputat i administrador europeu a Mostar Ricard PÉREZ CASADO.

8) Causa 648-IV-49, Tribunal Militar Territorial Tercero, Ministerio de Defensa, Barcelona